

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

TSHIVENDA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA (FAL)

BAMMBIRI LA VHUVHILI (P2)

2018

MARAGA: 70

TSHIFHINGA: Awara 2

Bammbiri ili li na masiatari a 23.

PFESESANI

1. Vhalani siatari heli nga vhuronwane ni sa athu u fhindula mbudziso.
2. Ni SONGO lingedza u vhalu bammbiri lothe. Tolani Thebulu ya Zwi re Ngomu kha siatari li tevhelaho ni swaye nomboro dzo disendekaho kha bugu dze na guda nwaha uno. Vhalani mbudziso idzo ni koneha u nanga dzine na tama u fhindula.
3. Bammbiri heli lo vhumbwa nga KHETHEKANYO NNA:

KHETHEKANYO YA A: Nganea (35)
KHETHEKANYO YA B: Dirama (35)
KHETHEKANYO YA C: Nganeapfufhi (35)
KHETHEKANYO YA D: Vhurendi (35)
4. Fhindulani MBUDZISO MBILI dzo fhelela u bva kha KHETHEKANYO MBILI DZINWE na DZINWE.

KHETHEKANYO YA A: NGANEA
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha nganea ye na guda.

KHETHEKANYO YA B: DIRAMA
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha dirama ye na guda.

KHETHEKANYO YA C: NGANEAPFUFHI
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha nganeapfufhi dze na newa.

KHETHEKANYO YA D: VHURENDI
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha zwirendo zwe na newa.
5. Thomani KHETHEKANYO INWE na INWE kha siatari LISWA.
6. Shumisani mutevhe wa u sedzulusa uri u ni thuse.
7. Tevhedzani ndaela dzo nwalwaho mathomoni a KHETHEKANYO INWE na INWE nga vhuronwane.
8. Nomborani phindulo dzanu kokotolo sa zwe mbudziso dza nomboriswa zwone kha bammbiri la mbudziso.
9. Ndangatshifhinga yo anganyiwaho: Shumisani minetse i re henefha kha 60 kha KHETHEKANYO INWE na INWE.
10. Nwalani nga vhudele nahone zwi no vhonala.

ZWI RE NGOMU

Siatari ili li do thusa vhalingiwa kha u nanga mbudziso dzine vha todou dzi fhindula vha songo vhuya vha vhala bammberi lothe.

KHETHEKANYO YA A: NGANEA		
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha nganea ye na guda.		
NOMBORO YA MBUDZISO	MARAGA	SIATARI
1. <i>U tshila ndi u vhona</i>	18	5
2. <i>U tshila ndi u vhona</i>	17	6
KANA		
3. <i>Ho dina one</i>	17	7
4. <i>Ho dina one</i>	18	9
KHETHEKANYO YA B: DIRAMA		
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha dirama ye na guda.		
5. <i>Findinkodo</i>	18	11
6. <i>Findinkodo</i>	17	13
KHETHEKANYO YA C: NGANEAPFUFHI		
Fhindulani mbudziso DZOTHE kha nganeapfufhi dze na newa.		
7. 'Ai! Ndi mini?'	17	15
8. 'Ni khou pfukha mulayo'	18	16
KHETHEKANYO YA D: VHURENDI		
Fhindulani mbudziso MBILI kha zwirendo zwe na newa.		
9. 'Ndo tuvha mulovha'	18	18
10. 'Luvhondo lu do wa'	17	20
KANA		
11. 'Muvhuso wa nama'	18	21
12. 'A todaho munamba ndi nnyi?'	17	23

MUTEVHE WA U SEDZULUSA

Itani luswayo kha khethekanyo dze na fhindula dzone.

KHETHEKANYO	MBUDZISO	MBUDZISO DZI TEAHO U FHINDULWA	LUSWAYO √
A: Nganea	1–4	2	
B: Dirama	5–6	2	
C: Nganeapfufhi	7–8	2	
D: Vhurendi	9–12	2	
PFESESANI: Ivhani na vhuṭanzi uri no fhindula mbudziso u bva kha khethekanyo MBILI fhedzi.			

KHETHEKANYO YA A: NGANEA**MBUDZISO 1: U TSHILA NDI U VHONA – RN Madadzhe**

Fhindulani mbudzo DZOTHE kha idzo dzi re afho fhasi dzo disendekaho kha nganea ye na guda.

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha nganea ye na guda uri ni kone u fhindula mbudzo dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yanu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudzo.

TSHIBVELEDZWA TSHA A

'Ndo ni ita zwifhio ngauri nne?'

'Ni ri no nnyita zwifhio? Ni a zwi divha. Iyi goloi i re afha nda ndi ya nnyi? A ni mphinduli? Ndi a vhona a ni ndivhi zwavhudi lini!'

Mashudu u ralo a tshi khou latela mipama kha Maria. Mpho nga u pfa Maria a tshi khou rwiwa, a mbo di gidimela ngei ha Mashudu. Mpho u vhone e muthu o kambiwaho tshothe lwa mafhelelo. Muthada i tshimbila i tshi tou ditika nga mbondo na zwidulo. Zwezwi a tshi kha di ri a fare Mashudu, Mashudu a vha o litsha vili heneffa kha ningo hafhu, Mpho a ya e ri fhasi bi! Ha mbo di vha u dzidzivhala. Mashudu a tshi vhona o no fushea nga u rwa avha vathu, mbiti dza vutshela goloi ya Mpho. 5 10

'Hai nandi Mashudu, ni songo pwasha goloi ya muthu nga nthani ha nne lini. Nahone hafhu ndo vha ndi si tsha ni funa!'

Zwe zwa ambiwa nga Maria a zwo ngo vhuya zwa dzhena kha Mashudu. Nga tshifhinga itshi ho vha hu tshi sokou pfala u pwashwa ha ngilasi.

'Mulandu ndi mini Phophi! ni tshi khou paka thundu dza u kha bege?' Ndi zwenezwi Mpho o no vha hayani a tshi khou vhudzisa musadzi. 15

'Ndo kondelela ndi zwone. Ndo neta nne nwana wa Vho-Mavhungu.'

- 1.1 Bulani fhethu he Mpho na Maria vha thoma u divhana hone? (1)
- 1.2 Ndi tshini tsho dinaho Mashudu uri ambo di tanga lwendo na zwezwo? (2)
- 1.3 Sumbedzani zwi no khwathisedza uri Mpho o vha a sa fulufhedzei siani la lufuno. (2)
- 1.4 Muanewa dendele ndi Mpho kha iyi bugu. Tikedzani likumedzwa ili nga zwi bvaho buguni. (2)
- 1.5 Lifurase lo swifhadzwaho afho mafhungoni li ni disela muhumbulo ufho malugana na Phophi? (2)
- 1.6 Mafhungo a no khwathisedza mathomo a bugu iyi ndi afho? (2)
- 1.7 Sumbedzani khudano yo bevelelaho vhukati ha Mashudu na Mpho yo vhangwaho nga u sa fulufhedzea buguni iyi? (2)

- 1.8 Zwiito zwa Mpho a zwi yelani na u funzea hawe. Tikedzani likumedzwa ili nga zwo bvelelaho buguni. (2)
- 1.9 Arali no vha ni mushumelavhapo, no vha ni tshi nga eletshedza Mpho kha zwifhio u itela u vhuisa tshirunzi tsha muḍi wawe. (3)
- [18]

NA

MBUDZISO 2: U TSHILA NDI U VHONA – RN Maḍadzhe

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha nganea ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yaṅu vhu ḍo langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA B

'Mashudu u ralo a tshi khou vula vothi. Zwezwi Mashudu a tshi tou ri vothi phamu, avha vhaṅhannga vhavhili vho mbo ḍi ri nga ngomu ṇduni khilikhithi! Vhoṅthe vho mbo ḍi bvisa zwigidi. Mashudu nga ngeno a mbo ḍi vha o dzhenwa nga phepho tshilimo. Tshifhatuwo tshawe tsho vha tshi tshi tou sisima nga biko. Milomo yone i tshi pfala musi i tshi rwana. Milenzhe i tshi tou vha chungwendengwende'. 5

'Idanu fhumula muṅhannga. Ndi riṅe vhane vha fanela u vhudzisa.' Dugudzha u ralo nga ipfi la vuhali. Vha sa athu na u fhedza tshifhinga tshingafhani, vha mbo fara Mashudu vha mu kokodzela ṇduni ya u ṅambela. Musi vhe ṇduni iyo ya u ṅambela, Dugudzha o mbo ḍi bvisa luḷa lutambo, a mbo ḍi ri mukuloni wa Mashudu kosho.

'Vhanna vha hashu, ndi khou tou humbela, ndi khou tou luvhelela nga zwanda 10 zwivhili. Ni songo mmbulaha, afhu hu si na tshe nda ni khakhela ngatsho. Ni songo mbulaha, ndi na tshelede nnzhi nga maanda, na zwigidi zwitanu ndi nga ni fha' Mashudu ho ngo fhedza u amba zwe a vha a tshi khou ṱodou amba. Vhaṅhannga a vha vhavhili vho mbo ḍi mu tshipa. Ha ri musi Mashudu o no welela vha dzhia vha mu nembedza henefho ṇduni ya u ṅambela. U bva afho, ha bebwa tsho poswaho. 15

- 2.1 Fhethu he mafhungo aya a bvelela hone ndi ngafhi? (1)
- 2.2 Ndi tshini tsho ṱutuwedzaho vhaambi kha u amba mazwifhi? (2)
- 2.3 Tshivhangi tsha nyimele ine Mashudu a khou ṅangana nayo ndi mini? (2)
- 2.4 Vhambedzani hune Mpho na Maria vha fana hone zwi tshi ya kha mushumo wavho. (2)

- 2.5 Nangani phindulo yo teaho.
Vuvha hu wanala ...
- A sedzhari.
B kiliniki.
C mavhengeletserekano.
D sibadela. (1)
- 2.6 Sumbedzani zwo bvelelaho kha mathakhe a bugu iyi? (2)
- 2.7 Muhumbulo muhulwane wa mafhungo aya ndi ufhio? (2)
- 2.8 Zwo iteaho kha thasululo zwi a tendisea naa? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 2.9 Tsheo yo dzhiwaho nga Mpho ya u vhulaha Mashudu ni vhona yo tea naa?
Tikedzani phindulo yaṅu nga zwo bvelelaho buguni. (3)
[17]

KANA

MBUDZISO 3: HO DINA ONE – S Mbedzi

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha idzo dzi re afho fhasi dzo disendekaho kha dirama ye na guda.

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha dirama ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yanu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA C

'Ndo vha ndo thetshelesa musi hu tshi khou ambiwa, zwi no khou nkanganyisa ndi zwa uri afha ho dzula lushaka fhedzi kana hu na vhaṭaleli naa? Kha ndi fhire kha ilo, othe maambiwa u bva tshe a thoma a khou rumela tshanda tshikwamani. Uri mbekanyamushumo i ye phanda, nyambo inwe na inwe kha i tevhelwe nga nyito. Ndo pfa hu khou ambiwa nga ha kholomo mbili kana tharu, malume kha vha pose fhasi u thoma na vhaṭwe vha do kona u posela.'

Vhathu vhothe vhe dzhudzhuru vha tshi pfa nyambo ya Ngeletshedzo. E e ene a tshi isa phanda: 'Zwenezwi vha tshi tou posa, mme muhulu vha do mbo di tevhela. Kha vha thome.' O ri u ralo Ngeletshedzo a pinika milenzhe. Tshanda tsha u la a tshi vhea ntha ha tshirumbi nga lukudavhavha ngeno o farelela tshitefu lwa u tshi tika. Khaladzi na khaladzi vha sokou sedzana vho rudelana maṭo. Na tshigwada tshe tsha vha tshi heneṭho tsha sokou vha zwondolola.

Vhuvhili havho vha vha vha tshi khou sokou tumba-tumba sa vhathu vho dzulaho ntha ha mulindi wa vhudada. Nga murahu ha kufhinganyana Ngeletshedzo a mbo ri: 'Ai, vhathu kha ri sumbedzise nga nyito uri vho da u tikedza mushumo wa shaka lavho.'

Vhathu vha kotamisela zwifhatuwo fhasi vha tshi khou sea. Izwi zwa ita uri khaladzi na khaladzi vha niwe nga thoni vhukuma. O ri u vhona vha sa khou bvisa tshelede a vho tou amba o halifha vhukuma.

- 3.1 Bulani fhethu he aya mafhungo a bvelela hone. (1)
- 3.2 Ndi mini tsho vhangaho khudano vhukati ha Ngeletshedzo na malume awe na lugwada lwavho ni bule na lushaka lwa khudano? (2)
- 3.3 Mafhungo e na vhala a ola Ngeletshedzo sa muthu wa mvumbode? (1)
- 3.4 Mushumo u no khou ambiwa afha mafhungoni ndi wa mini nahone ndi wa nnyi? (2)

- 3.5 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo n̄ekedzwaho.
Lunyadzo lwa Ngeletshedzo lwo vhangwa nga ...
- A u vha n̄wana muthihi fhedzi muḽini.
B u vha o funzea.
C u vha e na tshelede.
D u vha n̄wana wa ramabindu. (1)
- 3.6 Muaneva dende kha nganea iyi ndi nnyi? Tikedzani phindulo yaḽu. (2)
- 3.7 Vhudipfi ha Vho Maboho mafhungoni aya vhufhio? Tikedzani phindulo yaḽu. (2)
- 3.8 Muhumbulo muhulwane wa nganea iyi ndi ufhio ro ḽisendeka kha vhutshilo ha Ngeletshedzo. Tikedzani phindulo yaḽu. (2)
- 3.9 Ni vhona n̄dila ye Ngeletshedzo a ḽi fara ngayo mafhungoni aya i tshi ṽanganedzea naa? Tikedzani phindulo yaḽu. (2)
- 3.10 U ya nga inwi zwi no khou bvelela kha mafhungo e na vhalo zwi a bvelela kha vhutshilo ha ḽuvha na ḽuvha naa? Ndi ngani ni tshi ralo? (2)
- [17]

NA

MBUDZISO 4: HO DINA ONE – S Mbedzi

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha ḽirama ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yaḽu vhu ḽo langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA D

A sokou pfa hu tshi khou thomiwa u kwatukana maseo. Maseo a kuḽanyedzwa lwe ha shanduka mapwapwalala. A lu bvisa n̄devheni a sedza a wana uri muthu wa hone u tshe o lu fara. A tshi lu vhuedzedza n̄devheni a pfa zwo tou n̄ana. Muthannga a rwa in̄we tsaḽwa khulu o ḽi lu vhea n̄devheni. A ene a ri: 'Ndi khou ṽulelwa kana ndi tshipengo? Kha vha ḽo amba mafhungo vha litshe u mphedzela tshifhinga. Uyo 5 muya we vha u renga vho tou u rengela u ntsea ngawo?' O ri a tshi khou ralo a vha a tshi khou tou n̄anisa maseo. Ngoho a zwi pfa n̄devheni uri musei o neta tshoṽthe. A **philiphithe** lwe a dovha a vhudzisa:

'Ndi ri vha tou vha thuniwa kana muloi? Vha a ḽivha nda tou vha wana nda vha fara ndi ḽo dinana navho vhukuma.' 10

Ipfi lo mbo ḽi ṽaha kha lutingokhwalwa.

Ipfi: 'Ndi litshe u sea ndo takala. Inwi no dzivhiswa nga nnyi u sea ngauri ni na mulomo wa u sea?'

'Ndi nnyi onoyo ane a khou amba maṽamvu awe. He ndaa!, Vha na zwilonda khanani kana vho tou hangwa u mila philisi?' U khou ralo u vhudzisa nge ipfi ḽa bva 15 ḽi sa pfali zwavhuḽi. Muthu wa hone o vha a tshi pfala uri u khou amba o thivha ningo uri a songo vhuya a ḽihwa na luthihi.

- 4.1 Ndila ya vhudavhidzani ho shumiswaho afho mafhungoni ndi ifhio? (1)
- 4.2 Ndi tshini tsho tutuwedzaho muhomboki u founela Ngeletshedzo? (2)
- 4.3 Tshivhangi tsha u dinalea ha Ngeletshedzo mafhungoni aya ndi mini? (2)
- 4.4 Ngeletshedzo o vha a tshi di fanisa na mini? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 4.5 Mafhungo a bugu iyi a khou bvelela lini? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 4.6 Nangani phindulo yo teaho.
- Ngeletshedzo o hambokwa ...
- A tshede.
- B goi.
- C Hummer.
- D H2. (1)
- 4.7 Ndi zwifhio zwine zwa khwathisedza uri Veronica ndi muanewa mupikisi? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 4.8 Masiandaitwa o bvelelaho kha Ngeletshedzo ro sedza tshikwekwe tshe a lukelwa nga Bra Zakes ndi afhio? (2)
- 4.9 Sumbedzani tshipida tsha mathakhe a bugu iyi? (2)
- 4.10 Inwi ni vhona zwi zwa ndeme u vha na ndivho ya u langa masheleni naa? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- [18]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 35

KHETHEKANYO YA B: DIRAMA**MBUDZISO 5: FINDINKODO – TT Mudau**

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha idzo dzi re afho fhasi dzo disendekaho kha dirama ye na guda.

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha dirama ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yanu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA E

DE WIT:	(U a hotola) Vhahashu, u dzhenela hashu kha muvhuso uyu wa mbuelano ya lushaka, zwi nga zwi do disa tsira kha lihora lashu. (A tshi posa mato a wana tshanda tsho no ima) Mulandu?	
COETZEE:	Tsira ya mini, khufha ri tshi khou vhusa shango?	
DE WIT:	Ilo-vho nne a thi imi nalo, ngani ngauri khufha tshashu hu u bvumela luimbo lwo simiwaho nga Madimokirati. Vhahashu, kha ri tende zwauri Madimokirati vha na maanda, ngauri na zwidulo zwe vha zwi wina phalamenndeni ndi zwinzhi. (Hu pfala phosho)	5
MUNNA:	Nne ndi ima na muhulisei Vho de Wit. A thi vhoni ri tshi kha di vha na mulomo kha khabinethe heyi yo rangwaho phanda nga Madimokirati. Khwine kha ri bve, ri sasaladze hoyu muvhuso wa Madimokirati ri nda ha khabinethe.	10
DE WIT:	Kheho fhungo!	
COETZEE:	Vhanna, polotiki ya u sasaladza muvhuso na u khwikhwidzela gariki murahu yo fhelelwa nga mushumo. Naa khezwi ri sa omeleli muvhuso wonoyo ra u tikedza nga hune ra kona? Vhathu ri songo hangwa hune ra bva hone. Mvelaphanda ndi nge rine Maneshinala ra i tumba ntha nga mulayo washu wa khethano-ngalukanda.	15
DE WIT:	Minista Coetzee, nnee ndevhe.	20
COETZEE:	Ndo thetshesela.	
DE WIT:	Rine ri khou bva muvhusoni hoyu ri na muya wa u fhaa. U tikedza hashu muvhuso wa Madimokirati zwi do ri sia rine ri si tshee na mushumo u pfalaho. Nahone arali ra sa bva kha uno muvhuso ndi hone u fa ha Lihoro La Lushaka!	25
COETZEE:	U bva hashu kha muvhuso wa mbuelano, ndi u latedza vha vhe vha ri vouthela.	
DE WIT:	Na khathihi. U bva hashu kha khabinethe zwi do ri nea tshifhinga tsha u khwathisa lufhafha lwa lihora lashu. Zwi dovha hafhu zwa ri konisa u vhona na u vhololola vhuada ha muvhuso wa Madimokirati. Vhonai, zwa zwino ri ngomu muvhusoni hoyu, a ri koni na u hanedza zwiwe zwiga zwi sa ri fushi kha ndayotewa. Ra vha vha u hanedza, ri milwa nga dzivoutu, vhunga vhaisa havhala phalamenndeni ndi vhone fhedzi.	30

5.1 Vhuimo ha De Wit afha mafhungoni ndi vhufhio?**(1)**

- 5.2 Mutangano uyu ndi wa vha lihora la lushaka lufhio? (1)
- 5.3 Tshipikwa tsha mutangano uyu ndi tshifhio? (2)
- 5.4 Ndi ngani vha tshigwada tsha De Wit vha tshi khou todou dibvisa phalamenndeni? (2)
- 5.5 Lifurase lo swifhadzwaho li khwathisedza hani mafhungo e na vhala? (2)
- 5.6 Khudano mafhungoni aya i khou diswa ngani? (2)
- 5.7 Aya mafhungo e na vhala a khou bvelela kha tshifhinga tshifhio? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 5.8 Zwithu a zwi dzuli zwo ralo zwi a shanduka. Sumbedzani vhungoho ha fhungo ili no sedza mafhungo e na vhala. (2)
- 5.9 Arali no vha ni kha tshigwada tsha De Wit, no vha ni tshi do ita mini nga nzulele yo raliho? (2)
- 5.10 Inwi ni vhona mafhungo ane a khou bvelela kha iyi bugu, a tshi itea shangoni? Tikedzani muhumbulo wanu. (2)
- [18]

NA

MBUDZISO 6: FINDINKODO – TT Mudau

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha dirama ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yanu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA F

MUTHUMUKHULU:	Rine a ri mangali vhoiwe ni tshi rula muhwalo nda ndila heyi yo raliho. Ro vha ro zwi lavhelela. Arali ni tshi khou humbula uri u ralo zwi do ri vunda maanda, hangwani. Pfesani hafha De Wit, u luvhelela ho fhela. Vhathu vhashu vho ima vho sedza, vho vhea maoto avho kha rine. 5
	Vhathu vhashu tshee vha tambula a si zwino. Rine ro hwala vhudifhinduleli he na vhu sika nga minwaha heyi uri ri sumbedze kana ri shandukise zwe inwi na sika nga minwaha heyi. 10
	(U ita ngafhadzo)
DE WIT:	Muphurese, a si uri ...
MUTHUMUKHULU:	No thanya ano ngo thanya. Zwenezwi ni tshi bva kha khabinethe ni ruma vhazwala vha vhoiwe uri vha bwise tshelede maragani u itela u ri tshinya dzina, hu u itela u disa ndado fhedzi. 15
DE WIT:	Rine ro diimisela u fhata. Maraga u waho ayo a si ashu. Ndi vhudifhinduleli ha muvhuso na vhoramabindu. Ebo, vhathu rine litshani u ri shata. Ndi ngazwo ro bva kha muvhuso hoyu ngauri zwithu zwi tshi tshinyala ri do sumbwa nga minwe ya musumbavhaloi. 20
MUTHUMUKHULU:	Ni a funa kana a ni funi, rine ri do li fhata heli shango. Ni a pfuluwa kana a ni pfuluwi, ri do di bvela phanda na mbekanyamushumo dzashu dza u takula tshiimo tsha zwishai.
DE WIT:	Na rine ro diimisela u takula tshiimo tsha zwishai, hone ri 25
	sa khou tsitsa tshiimo tsha ikonomi.
MUTHUMUKHULU:	Ndi adza.
DE WIT:	Ngoho.

- 6.1 Muthumukhulu o olwa sa muanewade buguni iyi? (1)
- 6.2 Ndi vhuimo vhufhio vhune Muthumukhulu a vha khaho hune a kona u shandukisa na khabinethe? (2)
- 6.3 Tshifhinga hetshi a si tsha u ofha lukanda lwa muthu. Tikedzani vhungoho ha fhungo ili. (2)

- 6.4 Ndi ngani tshigwada tsha De Wit tshi tshi khou kokodzela thungo kha mafhungo e na vhala? (2)
- 6.5 U ya nga ha Muthumukhulu, hu na vhathu vhe vha tambula tshifhinga tshilapfu, vhathu vhenevho ndi vhafhio nahone vha khou tea u lamulelwa kha mini? (2)
- 6.6 Mafhungo e na vhala a bveledza tshipida tshifhio tsha puloto? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 6.7 Ndi zwifhio zwine zwa nga itwa u fhelisa phambano ya avha vharangaphanda kha zwine vha khou amba zwone? (2)
- 6.8 Masiandaitwa ane a nga vha hone nga mulandu wa u sa vha hone ha tshumisano kha vhorapolotiki a nga vha afhio? (2)
- 6.9 U ya nga ha inwi ni vhona zwine zwa khou itwa nga vha tshigwada tsha De Wit kha tsha Muthumukhulu malugana na kushumele zwo tea naa? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)

[17]

ṰHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 35

KHETHEKANYO YA C: NGANEAPFUFHI

ZWA VHUTSHILO – NA Milubi na LL Mafenya

MBUDZISO 7: 'AI! NDI MINI?' – LL Mafenya

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni kone u fhindula mbudziso dzi a tevhelaho.

TSHIBVELEDZWA TSHA G

Afha dafulani iyi ye Vho Mathada na mufumakadzi vha vha vho dzula khayi, ho vha hu na vhafunzi vhavhili. Mangalani na Tshitereke. Mangalani ndi mufunzi we a vha e na bvumo lihulu u ya nga he shango la ya. Musi waini yo no ya thohoni, Mangalani zwe a vha a tshi vho amba na u ita zwo vha zwi si tsha pfadza.

Vhathu vho vha vha tshi vho mangala uri naa vhufunzi hawe ndi vhufunzi-de. 5 phanda Mangalani ho vha ho dzula muwe misitiresi wa figa i mangadza ho. Mangalani u vho thoma u vhudza uyu misitirese Sofi zwauri u do mu fhelekedza hayani.

'A thi fhelekedzwi nga muthu.'

'A zwiho hezwo, ndi a ni fhelekedza Sofi. Ndi hone ni tshi do vhona uri ndi kona 10 hani u fhelekedza.' ndi Mangalani.

Nga itshi tshifhinga Vho Mathada vho vha vha tshi khou kumedza. Avhaathu a sedza Vho Mathada hafhu, **a tshi vhona dzi tshi khou lela** a vho vhudza hoyu Mangalani uri ene u khou pfa a si khou takala hezwi a tshi khou amba na Sofi. A tshi isa phanda a vho amba na nga tshikhuwa a ri 'I am becoming jealousy.' 15

Mangalani u pfa izwo a tou funa hone. A vho thoma u isa tshanda tshawe kha tshirumbi tsha Avhaathu. Tshikete tsha Avhaathu tsho vha tshi na piliti, tsho vulea nga hafha phanda. Vha no zwi divha vha ri ndi tshikete tsha 'vula'. Tsho vha tsho vulea lune zwirumbi zwa hoyu Avhaathu wa wana zwo sala nda.

- 7.1 Ndi vhushaka-de vhu re hone vhukati ha Avhaathu na Vho Mathada? (1)
- 7.2 Fhethu hune mafhungo aya a khou bvelela hone ndi ngafhi? (1)
- 7.3 Sofi na Avhaathu vha fhambana hani malugana na kutshilele? Talutshedzani. (2)
- 7.4 Mafhungo e na vhalala a tana tshipida tshifhio tsha puloto? Tikedzani. (2)
- 7.5 Talutshedzani lifurase lo swifhadzwaho no zwi livhanya na Vho Mathada. (2)

- 7.6 Mangalani o olwa sa muanewa wa mvumbode? Tikedzani. (2)
- 7.7 Ndi zwifhio zwo bvelelaho kha thasululo ya nganeapfufhi iyi? (2)
- 7.8 Mafhungo a nganeapfufhi iyi a ni funza mini? (2)
- 7.9 Ni vhona nyito dza vhafunzi Vho Mangalani dzi tshi isa mulaedza wa u fhata kha lushaka naa? Tikedzani phindulo yaanu. (3)
- [17]

NA

MBUDZISO 8: 'NI KHOU PFUKA MULAYO' – NA Milubi

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni kone u fhindula mbudziso dzi a tevhelaho.

TSHIBVELEDZWA TSHA H

Maduka a tshi livha nduni ya ula mukhuwa ndi musi o rwela zwithu zwawe. Muvhilini o vha o ambara tshikhipha tshi no sia khana yo tou dimutshela nda zwavhudi. Vhurukhu hone lo vha li sila lavhudi la 'cut-rite'. Milenzheni o rwa nga tshienda tsha dzina tshitswu na swogisi dza mavhalamavhala.

Mavhudzi o vha o a dodza zwidolo zwa hone. O nakelela a tshi penyelela. Hu hone 5
ho takuwa nyololo ya ha Maduka.

A tshi swika munangoni a wana mufumakadzi wa mukhuwa, Janet o mu lindela. Maduka ndi afha a tshi ri arali hu ene o luga kha u diimisela hawe u rumiwa ... Janet a mu vhudza uri a dzhene. A tshi dzhena u wana uri u khou livhiswa tafulani. A vhudzwa zwauri kha di lugisele u deka dafula na Janet. 10

Maduka a si zwi pfesese uri ene a nga deka hani tafula na 'misisi' ngeno mulayo u sa tendi. Nga murahu ndi fha Janet a tshi talutshedza nga hune a talutshedzisa zwone. Maduka nangoho ndi u deka dafula.

Vho no fhedza ndi fha Maduka a tshi vhidzelwa bvungwi. Henengei ndi he a vho humbelwa u thusedza kha u ambadza Janet. Maduka a pfa a sa zwi wani uri hani 15
hani 'misisi' a tshi nga mu tulela ngauralo.

- 8.1 Ndi nnyi we a ramba Maduka u la nae? (1)
- 8.2 Bulani fhethu hune mafhungo aya a khou bvelela hone. (2)
- 8.3 Mafhungo a re afho ntha a wela kha tshipida tshifhio tsha puloto? Ndi ngani ni tshi ralo? (2)

- 8.4 Ndi tshini tsho itaho uri Maduka a rambiwe zwiliwani? (2)
- 8.5 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo nekedzwaho.
Muaneva mulutanyi kha nganeapfufhi iyi ndi ...
- A Mapholisa.
B Nomathemba.
C Maduka.
D Janet. (1)
- 8.6 Ndivho ya nganeapfufhi iyi ndi ifhio? (2)
- 8.7 Mafhungoni aya ndi nnyi ane a khou pfukiswa mulayo? Tikedzani. (2)
- 8.8 U ya nga mafhungo e na vhalo Maduka o olwa sa mutshannga-de? (2)
- 8.9 Ni vhona tshipida tsha u ri sia muyani muniwali o tshi kona naa kha nganeapfufhi iyi? Talutshedzani. (2)
- 8.10 Arali no vha ni muniwe wa mapholisa o vhidzwaho mudini wa Janet, no vha ni tshi do ita mini nga nyimele iyo? (2)

[18]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 35

KHETHEKANYO YA D: VHURENDI

Kha iyi khethekanyo, mbudziso dzi bva kha zwirendo zwi tevhelaho:

- 'Ndo Tuvha mulovha' – TK Mkansi
- 'Luvhondo lu Do wa' – TK Mkansi

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha zwirendo zwe na newa.

MBUDZISO 9

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

NDO TUVHA MULOVA – TK Mkansi

- 1 Nda humbula mulovha ndi tsengisa mitodzi,
- 2 Wo ntsiela vhusiwana vhuhulu,
- 3 Vho tuwaho na iwe,
- 4 Vho ita.
- 5 Vho fhambana na vhutudzi vhu imisaho mavhudzi,
- 6 Vhakegulu vha a shandulwa khomba dzo vhibvelaho,
- 7 Vhukhanda na hone, vhu a shandulwa khomba dzo vhibvelaho,
- 8 Yawee! Mulovha, vhuya na mihwalo yau.
- 9 Vhuvhabva ho da na vhana vhaho,
- 10 Muthu u thukhulwa mukulo, li ntha ha thoho,
- 11 Khoño dza ndu ndi tshinembe khambana ya Funzani,
- 12 Nahö zwo ralo, u tshi vuwa, u wana thundu dzi tshi ri a pfumelwa.
- 13 Yawee! A u vhuyi naa?
- 14 Vhasidzana vha tshi ri u tangana na vhahulwane,
- 15 Vha wa nga lurumbu,
- 16 Vhafumakadzi vho ya nga zwirivha
- 17 Vha tshi khotha.
- 18 Vhasidzana vha tshi ri u sema vhakegulu
- 19 Vha dzhena tshivhamboni
- 20 Ndevhe dza roredzwa a mupfure,
- 21 Hu si zwino, vha no tamba nga u bvula marukhu.
- 22 Vhathannga vha tshi wela,
- 23 U tshi swa vha vhuya vhe vhannanna,
- 24 Vha tshi fara damu, mbilu vha pfa yo rula,
- 25 Dzi a tamba thamu dza ngeyo?
- 26 Hu tshi liwa vhutete,
- 27 Mukhaha hu vhutevhutevhu.
- 28 Zwino tseda lo dina maanda
- 29 Vhuthu ho pfuluwa tshothe.
- 30 Ho sala mulano na mudzhombano,
- 31 Muiwe na muiwe o puta ha putululi.
- 32 Uri tshanga ndi tshanga,
- 33 A si na u do la u vhona.

- 9.1 Kha tshitanza/ndima tsha u thoma ndi ngafhi hune murendi a khou sumbedza u lila? (1)
- 9.2 Mitaladzi/Vese 7 na 8 dzi khou ombedzela zwifhio zwi fanaho? (2)
- 9.3 Nwalani tshikimu tsha raimi tsha tshitanza/ndima 3. (2)
- 9.4 Ndi figara ifhio ya muambo yo shumiswaho kha mutaladzi/vese 9? (2)
- 9.5 Ndi zwifhio zwine murendi a khou to dou bvisela khagala nga mutaladzi/vese 15? (2)
- 9.6 Vhudipfi ha murendi kha tshirendo itshi ndi vhufhio? Tikedzani phindulo ya nu. (2)
- 9.7 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo nekedzwaho.
- Nga mutaladzi wa 18 murendi u khou amba u ri vhasidzana vho ...
- A dzhenelwa.
B aluwa.
C phasa mulingo.
D wela mulambo. (1)
- 9.8 Thero ya tshirendo itshi ndi ifhio? (2)
- 9.9 Ndi zwifhio zwine zwa khou dina murendi kha tshitanza/ndima 7? (2)
- 9.10 Ni vhona nangoho murendi o tuvha mulovha? Tikedzani phindulo ya nu. (2)
- [18]

NA

MBUDZISO 10

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

LUVHONDO LU DOWA – TK Mkansi

- 1 Luvhondo lulapfu sa thavha ya Everest,
- 2 Lwo tou dzii phanda hau,
- 3 Wa tetemela sa lutanga lu madini.
- 4 Biko la elela sa mulambo wa Luvuvhu.
- 5 Phanda na murahu wa wana hu tshi fana,
- 6 Sa zwi la Vhaisiraele vhe vhukati ha lwanzhe na maswina.
- 7 Wo hangwa zwe zwa bvelela Yeriko?
- 8 Vhaisiraele vho fhatelwa nda ha luhura?
- 9 Muvhi u u fhatela luvhondo,
- 10 A tshi vhona mitshelo ine Mudzimu a khou dzudzanya.
- 11 A tshi vhona u tshi do vha mukundi wa vhakundi.
- 12 A u netisa wa latela thaula.
- 13 Muya wanu u songo neta,
- 14 Naho hu si na tshi no dzhena,
- 15 Naho hu si na tshi no bva,
- 16 Nga luvhondo lulapfu lwo imaho.
- 17 Naho vhuiwa hu kule,
- 18 Naho ho tou zwii,
- 19 Hu sa vhoneali na tshi linganaho na tsha tshikenzenkenze.
- 20 Magona a tshi dunga, a sa tsha kona u hwala muvhili.
- 21 U songo fholodza mitoro yau.
- 22 U tsini na u swika hayani,
- 23 Maneto a vhuya tshothe,
- 24 Monani nalwo, lu do vhuya lwa wa.
- 25 A hu na masiari, hu songo da vhusiku,
- 26 A hu na tshilimo, hu songo vha na vhuriha,
- 27 A hu na Kanana, hu songo fhirwa nga sogani,
- 28 Lu do wa lwa Yeriko, tenda ni na Khotsi.

- 10.1 Ndi figara ifhio ya muambo yo shumiseswaho kha tshitanza/ndima 1? (1)
- 10.2 Luvhondo kha tshirendo itshi lwo imela mini? (1)
- 10.3 Kha tshitanza/ndima 3, topolani mitaladzi i sumbedzaho uri zwithu zwi khou tshimbila zwavhudi. (2)

- 10.4 U ya nga murendi ndi nnyi ane a fhatela vhathu mbondo? (2)
- 10.5 Talutshedzani zwine mitaladzi/vese 13 na 14 ya amba zwone. (2)
- 10.6 Mutevhetsindo wa tshirendo itshi ndi ufhio? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 10.7 Sumbedzani ndeme ya u shumisa mutaladzi/vese 22. (2)
- 10.8 Muhumbulo muhulwane wo faredzwaho nga tshitanza/ndima 5 ndi ufhio? (2)
- 10.9 Vhuḍipfi haṅu ndi vhufhio no sedza chungohu ha tshirendo itshi? Tikedzani phindulo yaṅu. (3)
- [17]

KANA

Kha iyi khethekanyo, mbudziso dzi bva kha zwirendo zwi tevhelaho:

- 'Muvhuso wa nama' – NA Milubi
- 'A ToDaho munamba ndi nnyi' – TT Mudau

Fhindualni mbudziso DZOTHE kha zwirendo zwe na ṅewa.

MBUDZISO 11

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho uri ni ḁo kona u fhindula mbudziso dzo ḁisendekaho khatsho.

MUVHUSO WA ṆAMA – NA Milubi

- 1 Muvhuso wa ṅama
- 2 U kukuṭa vhawo sa ndungula
- 3 Vha vho mangala vho no vha ṅṅda mutavhani
- 4 Sa khovhe vha tshi khou ratha ratha nga mitshila
- 5 Vha tshi lilela u vhuedzedzwa maḁini
- 6 Yawee! Ndi ngani hoyu muvhuso wa ṅama hoyu
- 7 U tshi fhuredzela wa kukuṭa vha maḁana na maḁana
- 8 Ngeno muvhuso u ḁaho
- 9 Sa vhulungu ha maḁi
- 10 U tshi dobedzela vha si gathi
- 11 Yawee! Elelwani nandi
- 12 Uri musuku a u wanali ṅṅda luvhalani
- 13 U rola musuku
- 14 Zwi ṭoḁa yone ngolovane
- 15 I no tsa fhasi
- 16 Yo tsa fhasi-fhasi
- 17 Ya roala ya vhuisa musuku
- 18 Thwavhadi vhukuma

- 11.1 Kha tshitanza/ndima tsha u thoma ndi ngafhi hune murendi a khou sumbedza u sa londa? (1)
- 11.2 Mutaladzi/Vese 4 u khou ombedzela zwifhio? (2)
- 11.3 Nwalani tshikimu tsha raimi tshi wanalaho kha tshitanza/ndima ya u thoma. (2)
- 11.4 Ndi figara ifhio ya muambo yo shumiswaho kha mutaladzi/vese 9. Talutshedzani uri hu khou ambiwa mini. (2)
- 11.5 Ndi zwifhio zwine murendi a khou toḁou bvisela khagala nga mutaladzi/vese 5? (2)
- 11.6 Vhudipfi ha murendi kha tshirendo itshi ndi vhufhio? Tikedzani phindulo yaḁu. (2)
- 11.7 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo ḁekedzwaho.
- Nga mutaladzi wa 3 murendi u khou amba u ri vhathu vho iswa ...
- A hu takadzaho.
B hune vha hu funesa.
C hune vha khou tambula.
D kha mulalo. (1)
- 11.8 Thero ya tshirendo itshi ndi ifhio? (2)
- 11.9 Ndi zwifhio zwine zwa khou dina murendi kha tshitanza/ndima 2? (2)
- 11.10 Ni vhona nangoho muvhuso wa ḁama u wavhuḁi? Tikedzani phindulo yaḁu. (2)
- [18]

NA

MBUDZISO 12

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

A TODAHO MUNAMBA NDI NNYI – TT Mudau

- 1 A todaho munamba ndi nnyi?
- 2 Nduhu na tshikoli muli wazwo ufhi?
- 3 Dzi lilaho u ruthutha mipale iyi
- 4 Dzi none nga manona a shango
- 5 Dikandeni khaño kheyi dikandeni nandi
- 6 Ni pfe mutoli wa mbofholowo ni gana!
- 7 Ni vhumbuluwe kha 'king bed' ni khosi
- 8 Ilani, inwani ni khane sa namana
- 9 Ni si hangwe gwala la mbofholowo
- 10 Ni si livhale mitodzi ya mulovha
- 11 Dikandeni ni kha mitodzi ya tshililo
- 12 Ni lilele u kwashekanywa ha mbondo
- 13 Dza tshitalula, tshandanguvhoni na tshikhuna

- 12.1 Ndi figara ifhio ya muambo yo shumiswaho kha vese/mutaladzi 8? (1)
 - 12.2 Munamba kha tshirendo itshi wo imela mini? (1)
 - 12.3 Mutaladzi/Vese 7 u khou khwathisedza zwifhio tshirendoni itshi? (2)
 - 12.4 U ya nga murendi ngei murahu ho vha hu tshi khou bvelela mini? (2)
 - 12.5 Talutshedzani zwine mitaladzi/vese 5 wa amba zwone. (2)
 - 12.6 Mutevhetsindo wa tshirendo itshi ndi ufhio? Tikedzani phindulo yañu. (2)
 - 12.7 Sumbedzani ndeme ya u shumisa mutaladzi/vese 2. (2)
 - 12.8 Muhumbulo muhulwane wo faredzwaho nga tshirendo itshi ndi ufhio? (2)
 - 12.9 Vhudipfi hañu ndi vhufhio no sedza vhungoho ha tshirendo itshi? Tikedzani phindulo yañu. (3)
- [17]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA D: 35
MARAGAGUTE: 70